

DOI 10.37491/UNZ.105.2
УДК 94(477.43/.44) «1917»

Володимир ГОНЧАРУК¹

РОЛЬ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ ПОДІЛЛЯ У БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ В БЕРЕЗНІ–ЛИПНІ 1917 РОКУ (за матеріалами архівних документів)

Наголошено на важливості вивчення діяльності суспільно-політичних лідерів Поділля у березні–липня 1917 року та відзначення їхньої ролі у становленні української державності. Окремлено виклики, з якими зіштовхнувся український рух після Лютневої революції в російській імперії та на основі службової записки для подільського губернського жандармського управління подано опис рівня національної свідомості мешканців регіону. Відзначено наявність певних українофільських осередків української інтелігенції на Поділлі, що підтримували ідеї культурної автономії в межах імперії. Проведено аналіз досліджень та публікацій щодо діяльності суспільних та публічних інституцій Поділля цього періоду та відзначено важливість вшанування внеску лідерів українського руху регіону, а саме: Пантелеймона Йосиповича Блонського, Миколи Ананійовича Стаховського та Дмитра Васильовича Марковича. Акцентовано на важливості їхньої персональної ролі в українізації імперської системи публічного управління на регіональному рівні в період березня–липня 1917 року, яка відбувалась в умовах низької самосвідомості української етнічної компоненти, близькості лінії фронту, що передбачало розташування великої кількості військових та їхніх частин, а також відсутності власної (автономної, самостійної) системи публічного управління. Проаналізовані архівні матеріали, що перебувають на

¹ аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, HoncharukVolodymyr@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-8933-8086>.

постійному зберіганні у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Державних архівах Хмельницької та Вінницької областей, газетні видання та спогади сучасників, на основі яких виокремлені умови провадження діяльності Пантелеймона Блонського, Дмитра Марковича та Миколи Стаховського. На основі прийнятих ними рішень проведено характеристику рис їхнього характеру, які забезпечили їм широкую підтримку серед населення та сприяли зростанню авторитету українського руху загалом. Окреслено діяльність Губернської української ради як керівного органу українського руху, її діяльність та значення, а також умови, в яких доводився до відома громадян та Подільського губернського земського зібрання I Універсал Української Центральної Ради.

Ключові слова: Пантелеймон Блонський, Дмитро Маркович, Микола Стаховський, публічне управління, Українська Народна Республіка (УНР), Тимчасовий Уряд, повітове земське зібрання, земська управа, подільський губернський комісар, губернський виконавчий комітет, Губерніальна українська рада, Українська Центральна Рада (УЦР).

Постанова проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Російсько-українська війна, а особливо її активна фаза, що триває останніх три роки, зосереджує й акцентує нашу увагу на екзистенційній природі цього конфлікту. Нездатність зі сторони Росії перегорнути сторінку її імперської історії та визнати право українців на власну самоідентифікацію породжує численні довгострокові виклики у сфері національної безпеки. Україну у її боротьбі з агресором підтримують провідні європейські, і не тільки, держави, що забезпечує їй надійний тил у вигляді військової, гуманітарної та економічної підтримки.

Проте у найближчому майбутньому відкритим залишається питання здатності військового опору в умовах відсутності власного апарату публічної служби, низької самосвідомості громадян та постійних суспільно-політичних викликів. І саме в таких умовах закладали фундамент для розбудови власної держави визначні публічні діячі Поділля — Пантелеймон Йосипович Блонський, Дмитро Васильович Маркович та Микола Ананійович Стаховський.

Березень–липень 1917 року стали переломними у процесі формування української державності. Лютнева революція, яка запустила суспільно-політичну трансформацію російської імперії, також створила передумови розширення національних та культурних автономій етнічних спільнот, що проживали на її території. Заборонені на час Великої війни культурно-просвітницькі організації українців, особливо відділення товариства «Просвіта», почали процес об'єднання до того малосвідомих кіл українців у єдину суспільно-політичну спільноту, яка ставила собі за мету боротися за власне право на державотворення, залучивши до цього процесу, а інколи і

кинувши виклик, іншим етнічним меншинам — росіянам, полякам, євреям.

Ситуація ускладнювалась такими суспільно-політичними викликами: проблемою низької самосвідомості та самоідентифікації українців, які проживали переважно в сільській місцевості (політично та культурно неактивній); відсутністю власного апарату публічної служби, що здатен був конкурувати, а надалі — замінити імперську систему публічного управління; продовженням ведення воєнних дій та близькість фронту, що дестабілізувало та ускладнювало управлінські дії; початковою нездатністю Української Центральної Ради (як органу представництва українців на українських землях) протистояти Петрограду як єдиному центру прийняття рішень в імперії.

Для розуміння рівня національної свідомості українців у цей період варто процитувати агентурну записку про український рух у Подільській губернії, що була підготовлена для губернського жандармського управління у грудні 1913 року: «Жодних особливих волелюбних прагнень у серцях цього населення не помічається. Більше того, для сучасних подолан питань щодо їхньої історичної і національної самосвідомості не існує, оскільки у своїй більшості вони навіть не розбираються, хто вони — росіяни, малороси чи хтось інший. Називають вони себе просто «мужиками». Таким чином, низький рівень національної самосвідомості є першопричиною слабого розвитку на Поділлі українського руху» [1].

Проте записка констатувала і факт, що «... існує певний свідомий український рух в народних масах, проте, порівняно малопомітний, до нього відносяться найбільш культурні члени селянської спільноти, що принесли українофільську заразу з великих центрів, куди вони випадково потрапили. Серед таких осіб зустрічаються доволі талановиті люди ...» [1].

Дехто з таких «талановитих» людей брав на себе відповідальність та самостійно вів інших уперед, декого на лідируючі позиції виштовхувала нестримна українська хвиля. Але це не змінює факту важкої та часто невдачної роботи, проробленої ними задля української справи, та необхідності надання належної її оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонування системи публічного управління на Поділлі після Лютневої революції відображене у працях відомих українських істориків. Зокрема, у цьому напрямі здійснюють дослідження В. Р. Адамський, О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький, О. В. Логінов, Л. І. Семенко, В. Б. Стецюк та ін. [2; 3; 4; 5]. У дослідженнях визначається важливість громадських структур у процесі демократизації публічних інституцій та аналіз їхньої діяльності. Втім, доступ до все більшої кількості архівних матеріалів про ці події в умовах наростаючої агресії Росії проти України порушує потребу висвітлення діяльності низки суспільно-політичних діячів Поділля у становленні регіональної системи публічних відносин. З урахування екзистенційної природи російсько-українсько конфлікту, відзначення ролі лідерів українського руху Поділля як публічних діячів сприятиме вшануванню їхнього внеску в держа-

вотворчі процеси на регіональному і національному рівнях та акцентуватиме увагу на потребі нормативно-правового регулювання правонаступності України.

Метою статті є висвітлення та виокремлення важливості суспільно-політичної діяльності таких лідерів українського руху Поділля, як: П. Блонський, М. Стаховський та Д. Маркович у березні–липні 1917 року, — та їхньої ролі в демократизації російсько-імперської системи публічного управління і переулаштуванні її роботи для потреб молодого української держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першочерговими завданнями малочисельної української інтелігенції в березні–червні 1917 року було формування українофільських осередків та долучення до них якомога більшого кола громадян, проникнення на керівні посади до місцевих імперських органів влади (переважно земських органів місцевого самоврядування) задля їхньої подальшої трансформації для потреб української держави та налагодження зв'язків і комунікації з центром незалежницького українського руху, що почав формуватися у місті Києві.

З початком Лютневої революції у Петрограді, розпочалися події, які ознаменували собою початок демократизації імперської системи публічного управління. Так, уже 05 березня 1917 р. голова Тимчасового уряду князь Г. Львов надсилав телеграму в регіони про зміну назви посади губернатора на губернського комісара з одночасним звільненням усіх губернаторів, віцегубернаторів та перекладанням їхніх функцій на голів губернських земських управ. У телеграмі також зазначено про покладання на губернського комісара усіх прав та обов'язків губернатора [6].

По суті, за відсутності інших правових актів вищезгадана телеграма стала основним путівником з реформування регіональної системи публічного управління. Більше того, у своєму інтерв'ю пресі Г. Львов зауважив, що Тимчасовий уряд, не буде самостійно призначати губернських чи повітових комісарів та делегував право подання кандидатів на місця. Мовляв, що «... такі питання повинні вирішуватись не в центрі, а самим населенням ... Нехай на місцях самі виберуть» [7, с. 480].

Користуючись таким трактуванням, на засіданні подільського надзвичайного губернського земського зібрання, що відбулося 14 березня, тимчасовий комісар м. Вінниці Й. Лозино-Лозинський запропонував звільнити із займаних посад усіх «... активних діячів старого порядку ...», що «... своєю злочинською діяльністю і в земських зібрання, і у всій губернії зневажали, пригнічували, розбещували та тероризували і нас, земських гласних, і населення губернії» [8].

Як наслідок підтримки цього рішення, губернський комісар 29 березня 1917 р. видав наказ про звільнення всіх повітових справників, поліцеймейстрів та приставів [9].

Отже, майбутні керівники губерній та повітів ставали посередниками у відносинах між населенням та новоутвореними громадськими ор-

ганізаціями, з одного боку, та владою у Петрограді — з іншого. Це трактування, а також рішення про кооптацію повітових та губернського земських зібрань, шляхом поповнення їх новими членами, відкривало нові можливості для громадських організацій, що створювались для захисту прав різноманітних прошарків населення. Звільнення ж керівників повітового рівня очистило дорогу для нових кандидатів, які уже мали бути обраними, а не призначеними.

У підсумку ці рішення створювали також вікно можливостей і для українського руху, який був ще малоорганізованим та лише почав формуватися. Саме березень—червень 1917 року стали критичними в його становленні як потужної регіональної сили, здатної не тільки кинути виклик позиціям російської, польської та єврейської політичної еліти, а й очолити публічне управління на регіональному рівні, що створило базу та сприяло підтримці у становленні Центральної Ради (ЦР), а згодом — проголошенні незалежності Української Народної Республіки (УНР).

Цими умовами, захищаючи права української етнічної спільноти, вдало скористалися такі майбутні видатні публічні управлінці, як: Микола Стаховський, який працював лікарем Товариства Червоного Хреста у Проскуріві (тепер — м. Хмельницький), Дмитро Маркович — відомий вінницький правник та Пантелеймон Блонський, земський лікар, який змушений був швидко повернутися до Кам'янця-Подільського, де розпочинав свою суспільно-політичну діяльність ще у 1905–1906 роках.

Пантелеймон Йосипович Блонський народився у містечку Лянцкоронь (зараз — село Зарічанка) на Хмельниччині у 1876 році. Закінчив Варшавський університет, де здобув медичну освіту, постійно проводив активну суспільно-політичну роботу серед населення, за що неодноразово арештовувався царським режимом. За політичними поглядами належав до української соціал-демократичної партії (УСДРП), за що переслідувався царською владою ще з 1905 року.

Після заборони на політичну діяльність у російській імперії у 1908 році займався переважно медичною практикою. Останнім робочим місцем після повернення до політичної діяльності у зв'язку з Лютневою революцією була Проскурівська земська повітова лікарня, яку очолював з жовтня 1916 по квітень 1917 року [10].

На засіданні Кам'янець-Подільських повітових земських зборів, що відбулися на початку квітня лікаря П. Блонського було обрано головою, що автоматично робило його кандидатом на посаду повітового комісара. 08 квітня 1917 р. подільський губернський комісар П. Александров надіслав телеграму до Міністра внутрішніх справ Тимчасового уряду з проханням про затвердження, П. Блонського на відповідній посаді [11].

П. Блонський, будучи природженим політиком, не втратив можливість долучитися до боротьби, прекрасно розуміючи, що вікно можливостей для української справи, буде відкритим лише короткий час. Він покидає посаду керівника земської лікарні у Проскуріві та очолює повітове земство, а одночасно і його виконавчий орган — Кам'янець-Подільський повітовий виконавчий комітет.

Для забезпечення ефективності системи публічного управління в сільських територіях та швидкого реагування на наявні виклики повітовий виконавчий комітет на своєму засіданні 10 квітня 1917 р. постановив створити таку структуру управління:

1) у кожному селі та містечку, шляхом виборів, обрати сільські комітети (у виборах мали право брати участі всі особи старше 20 років незалежно від «віру, полу і національності»;

2) у кожній волості обрати волосні виконавчі комітети, що складаються з одного представника від кожного сільського комітету та п'ять представників від кожного містечка;

3) правління волосного виконавчого комітету складається з голови, заступника голови, казначея та секретаря.

Сільські та волосні комітети мали виконувати всі вказівки повітового комісара, слідкувати за порядком у селах, запобігати поширенню алкоголізму та неправдивих чуток, дбати про забезпечення харчами населення та армії, а також вирішувати всі інші щоденні питання місцевого рівня. Крім того, затверджено склад повітового виконкому, куди мало входити 30 осіб [12].

Наступним рішенням повітового виконкому стало збільшення складу виконкому до 60 осіб та залучення до нього представників суспільних груп, національностей, політичних та громадських організацій повіту. Крім того, рішення передбачало заборону входження до складу виконкому всіх членів повітових земських зборів попереднього скликання, що були обрані на ценозній основі.

Виконком також підтримав рішення, який установив, що новообраний орган є одночасно повітовими земськими зборами. Рішення про недопуск членів земства попередніх скликань викликало бурхливе обговорення, оскільки це суперечило настановам Тимчасового уряду та могло викликати затримки з виконанням земством своїх фінансових зобов'язань. Попри це, селяни (новообрані представники сільських та волосних комітетів) категорично відкинули ідеї допуску останніх [13].

Своєю революційністю повітовий виконком пішов ще далі, запровадивши навчання в молодших школах повіту українською мовою, а також організувавши в кожному селі громадську читальню [14].

Для забезпечення собі підтримки ширших мас, 24 квітня у Кам'янці-Подільському П. Блонський організовує з'їзд селянських депутатів повіту, в якому взяло участь 488 осіб. Шляхом голосування з'їзд висловив свою підтримку Українській Центральній Раді та делегував своїх представників до повітового продовольчого комітету та з'їзду Всеросійського селянського союзу, що планувався у Петрограді 01 травня, куди увійшли П. Блонський, та І. Циганюк. Показово, що повітовий з'їзд завершився виконання національного гімну — «Ще не вмерла Україна» [14].

На засідання повітового виконкому 06 травня телеграмою свою позицію, щодо недопущення земців попередніх скликань озвучив губернський комісар П. Александров. Росіянин за національністю та поміщик, будучи вірний Тимчасовому уряду, відмовився визнавати легітимність нового

складу повітового виконкому. Незважаючи на це, повітовий виконком продовжив вирішувати справи громад та обрав трьох своїх представників до губернського виконавчого комітету (Блонський, Пачесик та Вайнбаум), який уже наступного дня у Вінниці виніс недовіру губернському комісару П. Александрову, підпорядкувавши всю владу в губернії собі [15; 16].

Законність зборів та складу повітового виконкому було підтверджено губернським виконавчим комітетом на своєму засіданні 22 травня, про що було телеграмовано Міністру внутрішніх справ [17].

На черговому з'їзді селянських депутатів повіту 21 травня, де були присутні 380 осіб, П. Блонський ініціював розгляд широкого кола питань щодо місцевих податків, виборів до Установчих зборів, релігійних питань, забезпечення продуктами першої необхідності та питання організації шкільництва, де було прийнято рішення, що «у всіх школах наука повинна провадитись на українській мові» [15].

За ініціативи голови, відбулися зміни в організаційній структурі повітвиконкому, а саме він змінює свою назву на Рада об'єднаних громадянських організацій Кам'янецького повіту (далі — Рада), а новоутворена у складі шести осіб Президія Ради починає іменуватись Виконавчим комітетом. За неможливості обіймання одразу двох посад: голови повітової земської управи та повітового комісара, П. Блонський ініціює обрання останнього серед членів повітової Ради, яка підтримала кандидатуру солдата Короповського. 08 червня було вчергове оновлено склад Ради, до складу якої долучили п'ятнадцять представників із сільських територій, та обрано двох представників від повіту для участі у Всеукраїнському з'їзді селянських депутатів, які в майбутньому стали членами Центральної Ради — Б. Двуразний та А. Волошук [18].

Діяльність П. Блонського не могла пройти осторонь імперської правоохоронної системи, яка шукала нагоду усунути запального українця, який здобував все більшу популярність серед населення. Нагода трапилася, коли відбулася багатотисячна маніфестація у містечку Шатава 27 червня та через кілька днів у містечку Смотрич, де П. Блонський доводив до відома селянства І Універсал УЦР та заявив, що влада на території України має належати лише українцям.

Як результат, П. Блонський 11 липня, за наказом керівництва Південно-Західного фронту, штаб якого розміщувався у Кам'янці-Подільському, заарештований. Кримінальна справа, що була відкрита проти нього, зберігається у Центральному державному історичному архіві та має назву «Справа із звинувачення Кам'янецького повітового комісара щодо агітації мешканців м. Шатави за повалення влади Тимчасового уряду та встановлення влади Центральної Ради» [19]. На жаль, знайшлася велика кількість мешканців та політичних опонентів, які свідчили про антиурядові вислови, внаслідок чого справу передали під нагляд прокурору Одеської судової палати. Не стояли осторонь і українські сили, які почали надсилати офіційні звернення в усі інстанції з вимогою негайного звільнення відомого діяча. 14 липня Командувач Південно-Західним фронтом генерал Корнілов погодив звільнення за вимоги, що «... Президія Української Ради м. Кам'янця-Подільського візьме на себе відповідальність за подальші дії

П. Блонського ...», про що остання надіслала офіційного листа. Окрім того, умовою звільнення було також виїзд за межі повіту, що П. Блонський змушений був виконати та повернувся лише після падіння Тимчасового уряду.

Аналізуючи діяльність П. Блонського на посаді Кам'янець-Подільської повітової земської управи та повітового комісара, можна відзначити декілька його характеристик як публічного діяча. По-перше, потрібно відмітити його лідерські якості. Щонайменше 5 кримінальних справ (1905, 1906, 1917, 1919 та 1939 рр.) свідчать про його здатність об'єднувати людей, запальний характер та часто необачні та поспішні рішення, які кидали виклик існуючій імперській системі. По-друге, ситуація навколо невиконання рішень Тимчасового уряду, щодо присутності в земських органах делегатів попереднього скликання вказує, що П. Блонський задля досягнення мети ішов на протиріччя з чинними представниками влади (П. Александровим), що також говорить про революційність, а не еволюційність його підходів до суспільно-політичних трансформацій. По-третє, П. Блонський був природженим політиком та вмілим оратором, що забезпечувало його підтримку широких (часто малосвідомих) селянських мас.

Протилежною до П. Блонського за характером фігурою, проте надзвичайно освіченою із знанням юридичної справи був Дмитро Васильович Маркович, що народився у Полтаві у 1848 році. Закінчив Новоросійський університет в Одесі. Обіймаючи досить високі посади в імперській управлінській ієрархії (слідчий суддя, помічник губернського прокурора і т.д.), паралельно займався написанням літературних творів (мав псевдоніми Волиняк, Гайдабура, Марківчанин, Оленін) та політичною діяльністю (конституційний-демократ), що також впливало на його професійне зростання та становлення. Переїхав до Вінниці у 1913 році, почавши працювати у Подільському союзі кредитових та ощадно-позичкових товариств, де згодом був обраний головою правління.

Уже 06 березня 1917 р. у місті Вінниця з-поміж представників 49 організацій була утворена Рада представників громадських організацій, куди увійшов і Д. Маркович, представляючи вищезгаданий союз. Рада також звернулася до усіх бажаючих працювати у ній, надіслати по 2 представники на її засідання, що мало відбутися у 11 березня у Білому залі міської Думи [20].

Маючи шалений авторитет серед українців та великий досвід правника, з його ініціативи 05 березня утворюється Союз подільських українців. Союз на чолі з Д. Марковичем проводить широку кампанії з поширення українофільських державницьких позицій, делегує своїх представників до зібрань різних рівнів та разом з Подільською Просвітою закликає подільян брати активну участь у Національному конгресі у Києві, що відбувся 06–08 квітня 1917 р. та якому судилось стати першим форумом українського руху на теренах України, який перетворив Українську Центральну Раду з київського на загальноукраїнський представницький орган [21; 22].

09 квітня Д. Маркович головує на Кооперативному Подільському губернському з'їзді, який також і привітанням підтримує Центральну Раду, як «... представництво українського народу і оборонців української автономії ...» [23].

За постановою останньої у Вінниці 05–06 травня було проведено засідання першого Подільського українського з'їзду, в якому взяли участь 400 представників. З'їзд мав на меті боротись із основними викликами, що стояли перед українським рухом того періоду — організаційно структурувати діяльність руху в межах губернії, забезпечити його поширення серед українських, зокрема і селянських мас, обрати його керівні органи та забезпечити тісну співпрацю із Українською Центральною Радою і представництвами інших етнічних груп Поділля. Одним з центральних питань з'їзду також було питання землі, яке за ініціативи Д. Марковича було делеговане для вирішення Українському Союзу (УЦР). Головою з'їзду було обрано М. Стаховського, а почесним головою — Д. Марковича.

За підсумками дводенного засідання, було прийнято рішення про сприяння діяльності товариства «Просвіта» та створенні його відділень у селах, утворення керівного органу українців Поділля — Губернської ради, куди увійшли представники усіх повітів, за винятком Летичівського. Засідання також делегувало своїх представників до УЦР, якими стали В. Приходько, М. Любинський, П. Відибіда та Н. Григоріїв [24].

Подільський український з'їзд та його щойно обраний керівний орган — Губернська українська рада, головою якої став Д. Маркович, а його помішником (заступником) М. Стаховський, поставила собі до виконання й іншу, більш практичну мету — шляхом залучення до участі у виборах до земств та міських дум українських мас забезпечити собі у них якнайширше представництво, щоб «... губернські та повітові Ради були зорганізовані, та однастайно виступали в обороні Українства». Для інформаційної підтримки в реалізації останньої мети постановили заснувати власне видання — «Подільська Воля» [24].

Надзвичайно важливий захід розпочався наступного дня — перше засідання Подільської губернської ради громадських організацій. Засідання, яке відкривав губернський комісар П. Александров, та яке покликане було показати суспільству демократизацію органів державного управління та залучення представників громадськості до нього, а також підтримати Тимчасовий уряд у всіх його починаннях, закінчилося для представників влади фіаско.

Слід зазначити, що ні Д. Маркович, ні М. Стаховський на цьому засіданні не були присутніми. Причиною могло бути розуміння настроїв більшості учасників, неготовність до нього або ж просто тактичний крок, проте саме це зіграло на користь українського руху. Одним з найактивніших учасників заходу був представник Кам'янецького повітового комітету — П. Блонський, який був обраний заступником голови засідання.

Почавшись 07 травня із організаційних питань, наступного дня засідання значно радикалізувалось та прийняло такі рішення: висловлення недовіри діючому губернському комісару; створення губернського виконавчого органу — Губерніального виконавчого комітету, що тимчасово підпорядкував собі усю повноту влади в губернії; реформування видання «Подільських губернських відомостей» у «Відомості Подільського губернського виконавчого комітету» та обрання, шляхом голосування нового кандидата на посаду губернського комісара.

Щодо останнього, то голосування відбувалося у два тури: у першому, шляхом передачі записок, визначилися із кандидатами (Шостаковський — 39, Маркович — 12, Ренненкампф — 2): у другому голосували безпосередньо за кандидатів (Шостаковський та Маркович, оскільки Ренненкампф зняв свою кандидатуру). П. Шостаковського, що на той момент був Проскурівським повітовим комісаром, 42-ома голосами проти 13-и за Д. Марковича, рекомендований Міністерству внутрішніх справ для призначення на посаду губернського комісара. Незважаючи на програти українців у голосуванні, із здобутків потрібно виокремити те, що, окрім уже традиційних вітань та побажань «оновленому Тимчасовому уряду», на губернському рівні вперше була озвучена така телеграма до Української Центральної Ради: «Подільська Губернська Рада об'єднаних громадських організацій щиро вітаю Київську Центральну Українську Раду, що невтомно працює на користь рідного краю і бажає довести Український народ до світлої національної мети» [25].

Наступних кілька тижнів яскраво виявились дипломатичний та правничий талант і досвід Д. Марковича.

По-перше, потрібно було показати народну підтримку населення до українського руху. Найбільш велелюдний захід відбувся у Вінниці 11 травня. За словами сучасника близько 50 тис. осіб взяло участь у ході, яка «... вилилась в такі грандіозні форми, що трудно навіть описати. Уявіть собі людську валку, море голов без краю». Маніфестацію очолювала Українська губернська рада на чолі з Д. Марковичем, за якою крокували військові у парадній формі із рушницями та шаблями, а потім «... духовенство, «просвіта», величезний хор, горожане, старий город, школи, жіноцтво, пошта, кооператори, земство, городські служачі, робітники фабрики «Ястреб», а далі селяни різних сіл, які недалеко від Вінниці ...» [26].

Маніфестація справила надзвичайний вплив та показала силу українського руху. Важливим було проводити роз'яснювальну роботу і серед військових, де значною була частка мобілізованих українських селян. У віче, що проходило у Вінницькому міському театрі 29 травня, взяло участь близько двох тисяч солдат і офіцерів Вінницького гарнізону. Натхненні виступами Д. Марковича, М. Літвицького, В. Дудича та іншими українцями віче приймає резолюцію, де визнає «... Український Військовий генеральний комітет найвищою військовою властю на Україні і що ми завсіди і всюди будемо підлягати його розпорядженням ...», а Українську Центральну Раду найвищою установою на Україні і правомочною вести всі справи України [27].

По-друге, Д. Маркович від імені Подільської губернської української ради написав офіційного листа-протеста міністру внутрішніх справ щодо призначення П. Шостацького на посаду губернського комісара (разом з Вінницькою радою солдатських та робочих депутатів). Прагнучи показати демократичність нового устрою, міністр внутрішніх справ відмовився призначати П. Шостацького та доручив обрати нового, прийнятного для всіх громадських організацій кандидата. Щодо пояснення причин такого

кроку, то вони зводились до досить дипломатичних, але й водночас радикальних — жодна кандидатура не може бути призначена «... без порозуміння із Подільською Губернською Радою» [28].

Набагато краще пройшло друге засідання Подільської губернської ради громадських організацій, яке відбувалося протягом 08–11 червня у Вінниці. Українці Вінниці та Кам'янця-Подільського не висунули своїх кандидатів та підтримали представника Проскурова М. Стаховського на посаду губернського комісара. М. Стаховський перемагає у двох турах голосування, отримавши 43 записки в першому та 59 голосів у другому [29; 30].

Старий діяч 12 червня виконав ще одну, надзвичайно важливу для українського руху місію — зачитав текст I Універсалу Української Центральної Ради під час засідання Подільського губернського земського зібрання. Розуміючи, що склад губернського зібрання, що був обраний до 1917 року, не надасть підтримки цьому документу, Д. Маркович після свого виступу заявив, що «... українці в жодному разі не будуть входити ані в критику, ані в обговорення документу, але цілковито підкоряються йому». Втім, уникнути обговорення не вдалося та після серії жорстких дискусій з представниками чинної влади та інших етнічних спільнот, значна частина земців покинула зібрання або не брала участь у голосуванні [31; 32].

Пізніше Д. Маркович поступово зосереджується на організаційній праці та поширенню діяльності Губернської української ради на повітовий та волосний рівень, а також на роботі у Вінницькому повітовому виконкомі та у Вінницькій міській Думі, куди його було обрано гласним (депутатом) [33]. Старий та мудрий діяч, беззаперечний лідер українського руху Поділля першої половини 1917 року здійснив максимум для становлення української державності в умовах продовження функціонування імперського публічного апарату. Виважений, гарний оратор із знанням дипломатії, яку він часто застосовував у своїй діяльності, Д. Маркович продовжував працювати на користь української справи аж поки не відійшов у засвіти у грудні 1920 року.

Не менш цікавою та важливою для становлення української державності на Поділлі була особа Миколи Ананійовича Стаховського — лікаря, дипломата, а окрім того, голови Проскурівської повітової земської управи (березень–травень 1917 р.) та першого губернського комісара Поділля призначеного за погодженням з УЦР (вересень–листопад 1917 р.). М. Стаховський народився на Волині (с. Стетківці) у 1879 році, проте значну частину свого життя працював лікарем у Вінниці (1908–1914 рр.), а з початком Великої війни був мобілізованим до війська як лікар у шпиталь Червоного Хреста (1914–1917 рр.), що розміщувався у військових казармах на околиці Проскурова, де й перебував до початку 1917 року.

М. Стаховський, як і попередні діячі, мав досвід участі у революційному русі у 1905–1907 роках, видаючи газету «Боротьба», яка була видавничим органом Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Як наслідок, звинувачений у «спробі повалити існуючий режим» у 1908 році отримав 12 місяців покарання, які відбував у вінницькій в'язниці [34].

Як пізніше згадував М. Стаховський своєму синові Леву, що «як стало відома в Проскурові, що цар Микола II зрікся престолу, почали готуватися до «проголошення» нової влади в Проскурові» [34].

Спочатку розпочалася організація всіх прихильників української ідеї, які в березні зорганізувалися у Проскурівську громаду та обрали М. Стаховського своїм головою [35]. До слова, в організації Проскурівської громади брав участь і П. Блонський, тоді ще голова Проскурівської повітової земської лікарні.

Наступним кроком громада намагалася провести низку масових заходів, щоб популяризувати свою роботу та показати свою присутність у Проскурові, де більшість становили євреї, а також залучити до її роботи нових членів. У березні були організовані загальноміська Маніфестація та український з'їзд, а 12 квітня збори духовенства проскурівського повіту [35; 36]. За підсумками останніх, де М. Стаховський виголосив палку промову, було прийнято постанову, що «... Євангелія та промови в церквах повинні бути українською мовою», та проведено на 01 травня у Проскурові соборної панахиди по Шевченкові за участі усього духовенства повіту [33]. Для участі у Національному конгресі 06 квітня у Києві було делеговано власного представника — Т. Верхолу, у майбутньому голову Проскурівських повітових земських зборів та повітового комісара УНР [36].

Як уже наголошувалось, одним з перших завдань українського руху, окрім залучення масової підтримки, було делегування своїх представників до місцевих органів влади. За спогадами сучасниці тих подій, Наталії Дорошенко-Савченко, українці Проскурова зробили ставку на вибори до Проскурівського повітового земства, що відбулися 23 квітня. Члени Громади, обмежені часом та умовами, проробили колосальну роботу із просвітництва та організації виборів серед селян-українців повіту, здобули перемогу — М. Стаховського 2/3 голосів було обрано головою земства, а з восьми членів управи (керівного виконавчого органу) шестеро було свідомими українцями. Потрібно підкреслити, що під час голосування М. Стаховський «... забрався аж на останню лавку та все просився зняти його кандидатуру, пророкуючи повний наш провал і скандал та що його це цілком скомпрометує ...» [36; 38]. На жаль, це був не останній схожий приклад такої поведінки М. Стаховського у кризових умовах.

Проводилась робота і на освітній ниві — за наслідками Учительського з'їзду Проскурівського повіту було прийнято рішення про «... організацію 4-х тижневих курсів підготовки учителів до навчання дітей рідною мовою ...», а також про заснування «... власного будинку, де б мали притулок всі просвітні, політичні і громадські інституції ...» [39].

Наступні місяці М. Стаховський, як уже зазначалось вище, був зосереджений разом з Д. Марковичем на організаційній роботі зі становлення Губернської Української Ради в Вінниці, та підготовці до засідання Подільської губернської ради громадських організацій, де він переміг у виборах на посаду губернського комісара [29].

Українці та особисто Д. Маркович (якому наближалось 70 років) зробили ставку на М. Стаховського як на свідомого українця, популярного серед загалу лікаря та гарного оратора. До того ж, представляючи Проскурів,

він був компромісною фігурою між кам'янчанами та вінничанами, які боролися за лідерства в губернії.

Здавалося, українці мають святкувати довгоочікувану перемогу, до якої вони йшли так довго — вперше отримавши «свого» керівника губернії. Проте вчоргове з М. Стаховським трапляється нечуване — він особисто направляє до Петрограду телеграму, де вказує, що він не може приступити до виконання обов'язків губернського комісара до серпня 1917 року. Ця ситуація стала предметом розгляду на засідання Подільського губернського виконавчого комітету громадських організацій та виконавчого комітету Губернської української ради [40]. Якщо на засіданні губвиконкому було прийнято рішення про направлення делегації для з'ясування причин та обставин відмови зайняти посаду губернського комісара, то постанова Української Ради була досить критичною, де визнано «... прикрою помилкою з боку добродія Стаховського його звернення до Тимчасового уряду без згоди на те Губернської та Центральної Ради». Більше того, його було звільнено з усіх громадських обов'язків (заступника голови та члена виконкому Ради) та правлено вимоги негайно «... прийняти ту найвищу та найвідповідальнішу посаду, на яку його обрало громадянство, і ніякі обставини не можуть тому стати на перешкоді ...» [33].

Зрештою, публічна реакція змусила М. Стаховського дати погодження на вступ в посаду, про що 03 липня губернським виконкомом була винесена окрема ухвала, яку було повторно продубльовано 07 та 11 липня у телеграмі до Міністра внутрішніх справ [41, 42; 43].

Ситуація затягувалась, зокрема і через відсутність позиції Товариства Червоного Хреста, проте завдяки втручання Української Центральної Ради та Генерального Секретаріату їй вдалось врегулювати, після чого М. Стаховський вступив на посаду, ставши першим українським губернським комісаром Поділля [44; 45; 46].

Особистість М. Стаховського важко оцінити з погляду сьогодення, особливо враховуючи випадки боязні брати на себе відповідальність у складних умовах. Проте, віддаючи належне, потрібно виокремити його внесок як суспільно-громадського, а потім публічно-політичного діяча у становленні української державності. Його популярність як лікаря, політична обізнаність та ораторські якості виштовхнули його на лідерські позиції українського руху Проскурова, а потім і усього Поділля. Потрібно відмітити, що Микола Ананійович Стаховський увійшов в українську історію не тільки як регіональний політичний діяч, а й як голова дипломатичної місії УНР у Об'єднаному Королівстві, яку він очолював з січня по вересень 1919 року.

Висновки. Революційні події у лютому 1917 року у Петрограді ознаменували новий етап змін у російській імперії на центральному рівні та запустили процеси демократизації системи публічного управління на регіональному. Зміна посади керівника губернії, кооптація земських органів самоврядування та звільнення всіх колишніх імперських керівників повітового рівня створили ґрунт та відкрили вікно можливостей для діяльності

організацій, які також захищали права українського етнічного елементу на Поділлі.

У цих умовах одиниці брали на себе відповідальність, очолювали органи публічного управління та рухали справу української державності, про яку тоді боялись не тільки говорити, а й мріяти. Зерно, яке вкинули в український ґрунт П. Блонський, М. Стаховський, Д. Маркович та сотні свідомих подолян, проросло.

Діяльність таких регіональних лідерів, воєнні виклики та більшовицька революція у Петрограді призвели в підсумку до падіння російської імперії та проголошення незалежності Української Народної Республіки і становлення її системи публічного управління. Мрія поколінь українців збулася, попереду на молоду державу чекала боротьба з російським агресором за своє право на існування.

Список використаних джерел

1. Центральний державний історичний архів (м. Київ) (ЦДІФ). Ф. 301. Оп. 1. Спр. 1535. Арк. 56–58.
2. Адамський В. Р. Подільський губернський комісар (березень 1917 — квітень 1918 рр.). Дослідження. Документи. Матеріали. Хмельницький : ФОП Цюпак А. А., 2021. 248 с.
3. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Подільські містечка в добру Української революції 1917–1920 рр. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. 320 с.
4. Завальнюк О. М., Стецюк В. Б. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 220 с.
5. Логінов О. В., Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році: Революція у провінційному місті. Вид. 2-ге. Вінниця : Державна картографічна фабрика, 2001. 272 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 1792. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 2.
7. Милюков П. Н. Воспоминания. Москва : Политиздат, 1991. 530 с.
8. В. С. Подільське Губернське Земське Зібрання. Вільний голос Вінниця, 1917. 19 березня. С. 2.
9. Наказ Подільського комісара від 29 березня 1917 р. № 46. *Подільські губернські відомості*. Кам'янець-Подільський, 1917. 05 квітня. С. 1–2.
10. Державний архів у Черкаській області. Ф. Р-5625. Оп. 1. Спр. 9540. Арк. 17 зв.
11. ЦДАВО України. Ф. 1792. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 22–22зв.
12. Вісті Кам'янецького повітового виконавчого комітету. Кам'янець-Подільський, 1917. 21 квітня.
13. Подолянин. Кам'янець-Подільський. 1917. 25 квітня.
14. Вісті Кам'янецького повітового виконавчого комітету. Кам'янець-Подільський, 1917. 3 травня.
15. Вісті Кам'янецького повітового виконавчого комітету. Кам'янець-Подільський, 1917. 21 травня.
16. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 6.
17. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 5–6.
18. Вісті Кам'янецького повітового виконавчого комітету. Кам'янець-Подільський. 1917. 08 червня.
19. ЦДІФ. Ф. 419. Оп. 1. Спр. 7216.

20. Південно-Західний край (щоденна газета). Вінниця, 1917. 08 березня.
21. Державний архів Вінницької області. Ф. Д-255. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 53, 55.
22. Нова Рада. Київ, 1917. 29 березня.
23. Державний архів Хмельницької області. Ф. 233. Оп. 1. Спр. 2886. Арк. 54.
24. Подільська воля. Вінниця, 1917. № 2–3. 23 травня. С. 9–16.
25. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 2–5.
26. Подільська воля. Вінниця, 1917. № 2–3. 23 травня. С. 7–8.
27. Подільська воля. Вінниця, 1917. № 4. 12 червня. С. 14.
28. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 7–7зв.
29. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 13–22зв.
30. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 89–91.
31. Державний архів Хмельницької області. Ф. 233. Оп. 1. Спр. 2885. Арк. 13зв.
32. Адамський В. Р. І Універсал Центральної ради в оцінці фракцій Подільського губернського земського зібрання. *Хмельницькі краєзнавчі студії*. 2018. Вип. 13. С. 27–35.
33. Подільська воля. Вінниця, 1917. № 9. 17 липня. С. 11–14.
34. Розгін І. Д-р Микола Стаховський. *Лікарський вісник*. Нью-Йорк, 1965. Рік XII/ Ч. 1 (36). Січень. С. 32–44.
35. Робітнича газета (Орган Бюро Центрального комітету і Київського комітету УСДРП). Київ, 1917. 01 квітня.
36. Дорошенко-Савченко Н. Початки національної революції на Проскурівщині: спогад. *Свобода*. 1955. № 249. 28 грудня. С. 2.
37. Нова Рада. Київ, 1917. 18 квітня.
38. Нова Рада. Київ, 1917. 02 травня.
39. Нова Рада. Київ, 1917. 04 травня.
40. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 27–28.
41. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 46–49зв.
42. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 52–53зв.
43. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 62.
44. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 99–99зв.
45. ЦДАВО України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 111–112.
46. ЦДАВО України. Ф. 1792. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 30, 38.

Надійшла до редакції 01.05.2025
Рекомендовано до друку 25.05.2025

Volodymyr HONCHARUK

(Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law)

The Role Of Socio-Political Leaders Of Podillia In The Struggle For Independence In March–July 1917

In this article, the importance of studying the activities of the socio-political leaders of Podillia in March–July 1917 and recognizing their role in the formation of Ukrainian statehood was emphasized. The challenges faced by the Ukrainian movement after the February Revolution in the Russian empire were outlined. Based on an official memo addressed to the Podillia Provincial Gendarmerie Administration, a description of the level of national consciousness of the region's inhabitants was provided. The existence of certain Ukrainophile circles of the Ukrainian intelligentsia in Podillia that supported ideas of cultural autonomy within the empire was noted. An analysis of

research and publications concerning the activities of social and public institutions of Podillia during this period was conducted, and the importance of honoring the contributions of the region's Ukrainian movement leaders — namely, Panteleimon Yosypovych Blonskyi, Mykola Ananiyovych Stakhovskyi, and Dmytro Vasylovych Markovych — was recognized. The personal role of these figures in the Ukrainization of the imperial public administration system at the regional level during March–July 1917 was stressed. This process took place under conditions of low national self-awareness among the Ukrainian ethnic population, proximity to the front line (which entailed the deployment of numerous military units), and the absence of an autonomous or independent public administration system. Archival materials preserved in the Central State Archive of Supreme Authorities and Government of Ukraine and in the State Archives of Khmelnytskyi and Vinnytsia regions, along with newspaper publications and contemporary memoirs, were analyzed. Based on these sources, the conditions under which Blonskyi, Markovych, and Stakhovskyi operated were highlighted. Their decision-making allowed for characterizing their personality traits, which helped them gain widespread public support and contributed to the growing authority of the Ukrainian movement overall. The activities and significance of the Podillia Provincial Ukrainian Council as the leading body of the Ukrainian movement were outlined, as well as the conditions under which the First Universal of the Ukrainian Central Rada was communicated to the public and the Podillia Provincial Zemstvo Assembly.

Keywords: Panteleimon Blonskyi, Dmytro Markovych, Mykola Stakhovskyi, public administration, Ukrainian People's Republic (UPR), Provisional Government, povit's zemstvo assembly, zemstvo board, Podillia gubernial commissioner, gubernial executive committee, gubernial Ukrainian council, The Central Rada of Ukraine.